

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Beijvert u

„Maar schraagt om deze reden met betoon van alle ijver door uw geloof de deugd, door de deugd de kennis, door de kennis de zelfbeheersing, door de zelfbeheersing de volharding, door de volharding de godsvrucht, door de godsvrucht de broederliefde en door de broederliefde de liefde (jegens allen). Want als deze dingen bij u aanwezig zijn en overvloedig worden, laten zij u niet zonder werk of vrucht voor de kennis van onze Here Jezus Christus“.

II Petrus 1 : 5—8.

In de voorafgaande verzen heeft Petrus kort samengevat wat Gods kracht ons heeft geschonken: alles wat tot leven en godsvrucht strekt. Door de kennis van Christus, die ons geroepen heeft door zijn heerlijkheid en macht. Kostbare en grote beloften zijn ons gegeven. Wij hebben deel gekregen aan de goddelijke natuur en zijn ontkomen aan het verderf dezer wereld.

Maar nu zullen we niet lui zijn; alsof wij al zijn waar we wezen moeten. Doch juist omdat God ons zoveel gegeven heeft woeke- ren we met zijn gaven. We moeten alle ijver betonen, ons erg druk maken. Dat doen we vaak wel voor allerlei dingen, die de moeite niet waard zijn. Wat een ijver voor allerlei liefhebberijen. Maar christenen zullen zich beijveren om door het geloof de deugd te schragen. Zo staat het in de N. V. In de oude vertaling stond: Voegt bij uw geloof deugd. De bedoeling is: zorgt er voor, dat door uw geloof deugd tot stand komt. Wel te verstaan: door het geloof. Als dat ontbreekt komt er van echte deugd niets terecht. Alle ijver voor „maatschappelijke en christelijke deugden“ zonder geloof in Jezus Christus loopt op niets uit. Maar het geloof verbindt ons aan de bron van alle kracht: de genade van Christus. En wij hebben er maar voor te zorgen, dat er deugd in ons leven tot stand komt. Deugd is degelijkheid, soliditeit. Er moet een vaste gang in ons leven komen. Dat gaat niet vanzelf, maar daarin zullen we ons oefenen en daar zullen we het druk mee hebben.

En door de deugd zullen we kennis aankweken. Kennis van God en van de Here Jezus en van de mensen en van ons zelf. Kennis is wat anders dan wetenschap. Voor kennis zouden we kunnen zetten: praktische levenswijsheid. Dat waait geen mens aan. Ook geen christenmens. Wat waait ons eigenlijk wel vanzelf aan? Niets. Door de HERE te kennen in al onze wegen doen we ook levenswijsheid op. Zodat we leren onderscheiden tussen goed en kwaad en we de weg weten, die wij te gaan hebben. Dan kunnen we ook anderen de weg wijzen.

Door de kennis zullen we ons oefenen in zelfbeheersing. Anders gezegd: in matigheid. We mogen er niet maar op los leven. Ons maar niet laten gaan. Maar ons zelf in toom houden. We zijn van nature weerbarstig als een muilezel. Geneigd om alles te doen wat ons maar in de zin komt. Om groots te leven en ons te verschaffen wat het oog begeert en ons vlees verlangt. Precies zoals de wereld dat doet. Er is volhardende oefening nodig om macht over ons zelf te krijgen. En zo sterker te worden dan „die een stad inneemt“. Het is de moeite waard daar druk mee te zijn. Dat geeft ons elke dag werk.

Door de zelfbeheersing moeten we volharding bewerken. In de oude vertaling staat: lijdzaamheid. Maar dat woord lijkt te veel op lijdelijkheid, waarmee het echter niets te

maken heeft. Er staat een woord, dat eigenlijk betekent: ergens onder blijven staan. Het gaat er vanuit, dat er tegenstanden zijn te overwinnen. We moeten volharden tegen de drang van ons vlees in en tegen de druk van de wereld in en tegen de aanvallen van de duivel in. We moeten „sterke wederstand doen, opdat we eindelijk de overwinning behalen“. We mogen uitgaan van de overwinning van Jezus Christus. En door zijn kracht kunnen we „meer dan overwinnaars“ worden. Daarvoor zullen we alles op alles zetten.

En door de volharding moeten we ons oefenen in de godzaligheid. Een ander woord daarvoor is: godsvrucht. We moeten de vreze Gods betrachten. Voor niets of niemand hoeven we bang te zijn. Als we maar bang zijn voor de toorn Gods. En als we maar bang zijn om de zonde te doen. En als we maar met een heilige zorgvuldigheid er op uit zijn om in de wegen des HEREN te blijven. Laat men maar van ons zeggen wat men wil, als men ook maar kan zeggen: zij vrezen God!

Bij de godsvrucht hoort de broederliefde. Nemen we toe in de vreze Gods dan vorderen we ook in de liefde voor onze broeders en zusters. En als de Schrift van liefde spreekt bedoelt zij altijd een daadwerkelijke liefde, die zich toont in daden. Paulus wekt tot broederliefde op als hij schrijft: „En wij bidden u, broeders, vermaant de ongeregel- den, vertroost de kleinmoedigen, ondersteunt de zwakken, zijt lankmoedig jegens allen. Ziet dat niemand kwaad voor kwaad iemand vergelde, maar jaagt te allen tijd het goede na, zo jegens elkander als jegens allen“. I Thess. 5 : 14v.

Met de broederliefde gaat liefde gepaard jegens allen. We zullen niet alleen in eigen kring liefde betonen, maar we moeten onze naaste liefhebben. Al was hij onze vijand. Als we alleen maar liefhebben die ons liefhebben, dan zijn we aan de tollaren gelijk. Die doen dat ook. Als we alleen maar goed zijn voor ons eigen kringetje van gelijkgezinden dan doen we net als de Farizeeën. Dat ge- vaar ligt bij ons voor de deur, misschien wel binnen de deur. Al haat men ons wij zullen liefhebben, al vloekt men ons wij zullen zegenen. Zo zullen wij het kwade overwinnen door het goede.

Algemeen is de klacht, dat er van deze dingen zo weinig te zien is in het leven der christenen. Wij klagen mee over verschraling van het „geestelijke“ leven en over de afval, die aan alle kanten geconstateerd kan worden. Ook in onze kring staat het met deze dingen niet best als ik geloven mag wat hier en daar verteld wordt. Er is zo weinig gemeenschap der heiligen, men heeft zo weinig hart voor elkaar, men voelt zich zo alleen in de strijd tegen misstanden enz. enz. Niemand kan precies zeggen hoe het daarmee staat. God weet het. Maar ik zou zeggen: Laat elk op zijn of haar plaats beginnen met te ijveren naar wat de HERE ons hier voorstelt. Niemand kan zich verontschuldigen met de traagheid van anderen. Ieder is voor zichzelf verantwoordelijk. En voor elk ligt hier een taak. Iemand schreef mij eens, dat hij niet wist waartoe hij eigenlijk in dit leven was. Hij had geen taak. Die zag hij tenminste niet. Als we geloven in Jezus Christus dan hebben wij allen een taak. En als iemand die niet ziet zou ik zeggen: lees nog eens II Petrus 1 : 5—8. En begin te jagen naar dit doel. Er ligt een grootse taak voor ons allen. Niemand is daarvan uitgesloten. Niemand hoeft

UIT DE INHOUD:

<i>Beijvert u</i>	H. J. J.
<i>Om de erkenning van de Antithese (III)</i>	C. V.
<i>Critiek „Van de einden der aarde“</i>	G. V.
<i>Kerken in Schotland (XVI)</i>	J. M.
<i>De welvaart der Naties</i>	H. W. d. J.
<i>Boekbespreking</i>	H. J. J.
<i>Persschouw</i>	C. V.
<i>Van hier en ginds</i>	
<i>Ingezonden</i>	
<i>Kerknieuws</i>	

aan de kant te staan om zo te zeggen.

Laat niemand zeggen: daar komt toch niets van terecht. Dat zou de duivel wel willen, dat wij allen dát zeiden. Dat is een duivels-oorkussen. Wij zijn wel geneigd te verzuchten: het is in de kerk altijd al een „zaakje“ geweest. En dat is het nog en dat zal het altijd wel blijven. Dat verlamt onze ijver en beneemt ons de moed. En dan laten we alles maar bij het oude. Dan denken we: er is toch geen beweging in te krijgen. Leeft Jezus Christus dan niet? En is zijn genade niet almachtig? Heeft Hij dan niet alle macht in hemel en op aarde en heeft Hij niet beloofd: Ik ben met u al de dagen tot de voleinding der wereld?

Als deze ijver in de kerk niet voorkomt, dan is de kerk geen kerk meer. Dan is zij de wereld gelijk geworden. Dan kunnen wij heel die kerk wel afschrijven. Dan is zij gelijk geworden aan bedorven zout, dat alleen maar waard is vertrap te worden. Dan kan zij wel de naam hebben dat zij leeft, maar inderdaad is zij dood. Erger geworden dan de wereld. Want het bederf van het beste is het slechtste.

Laten wij maar zorgen — elk voor zich — dat deze dingen aanwezig zijn. En dat zij overvloedig worden. We hoeven nooit bang te zijn, dat we daar te veel van hebben. Dat kan eenvoudig niet. Als deze dingen bij ons aanwezig zijn en overvloedig worden dan laten zij ons leven niet leeg of onvruchtbaar.

Er is veel geredeneer en getwist, dat geen zoden aan de dijk zet. Er is ook veel drukte- makerij, die nergens toe dient. Maar het ijveren, door het geloof in Jezus Christus, naar deugd en kennis en zelfbeheersing en volharding en godsvrucht en broederliefde en liefde tot de naaste laat ons niet leeg en onvruchtbaar in de kennis van Jezus Christus. Die kennis is het begin van onze weg en het doel tevens. Daarvan gaan we uit en daar leven we naar toe. Die kennis heeft een begin, een voortgang en een voltooiing. Er is toeneming in de genade en kennis des Heren. Men klaagt, dat men daarin zo weinig vordert. Men kan niet merken dat men verder komt. Zou dat ook daaraan kunnen liggen, dat we zo weinig ijveren naar die zaken, die in onze tekst worden genoemd? Maken we ons daar werkelijk druk voor? Is het ons daarom te doen? Als iemand in dit leven wat bereikt dan zeggen we: Het was er hem ook om te doen! D.w.z. hij leefde daarvoor. Machtig mooi is het om daarvoor te leven. Om Hem te behagen. Dan wordt ons leven vol en rijk en vruchtbaar. Het is de moeite waard ons daarvoor druk te maken.

H. J. Jager.

Om de erkenning van de Antithese

III

Het humanistisch grondmotief van „natuur” en „vrijheid”.

Voor de vakantie hebben we in een paar artikelen reeds een en ander gezegd over het bovengenoemde boek van Prof. Dooyeweerd.

We bespraken toen speciaal zijn visie op het **grondmotief van alle waar christelijk leven, denken, handelen.**

Dit grondmotief is de realiteit van schepping, zondeval en verlossing, zoals deze door Gods openbaring ons wordt bekend gemaakt en door het geloof wordt aanvaard. Het geloof, dat God de wereld heeft geschapen, dat ze door en in de oerzonde der mensheid, door Adam bedreven, van God is afgefallen, maar ook in Jezus Christus weer verlost is en van dag tot dag verlost wordt, beheerst, in zoverre het waarachtig geloof is, het ganse leven van een christen. Het bepaalt speciaal ook zijn visie op het leven van mensen en volkeren in alle relaties en situaties. Het is ook voor alle wetenschappelijke arbeid het albeheersend uitgangspunt.

Dit christelijk grondmotief stond in scherpe antithese met het griekse, dat, toen Jezus Christus in het vlees kwam, de cultuur van het Westen nog voor een groot deel beheerste.

De griek zag als de beheersende factoren van het leven enerzijds de vormloze stroom van het leven, die zich in een eindeloze cirkelgang voortbeweegt en waar alle individuele gestalten uit opkomen en ook weer in ondergaan. In deze levensstroom bespeurde hij de werking van mysterieuze krachten, welke niet naar een berekenbare, redelijke orde verloopt, maar naar het blinde, onberekenbare lot. Dit is het **materie-principe.**

Maar tegenover deze vergoddelijking van het vormloze leven ontstond de vergoddelijking van de schone maat, vorm, harmonie. Zij was in wezen de vergoddelijking van de in de mens levende cultuurkrachten, die gepersonifieerd werden in de olympische lichtgoden: Zeus, Apollo enz. Het zijn de goden en godinnen van bovenzinnelijke (niet zichtbare) gestalte en persoonlijke gedaante. De onsterfelijke, stralende vorm-goden, die op de Olympus wonen. In deze vergoddelijking hebben we te doen met het **vorm-principe.**

In het griekse denken leeft er nu een constante spanning tussen deze beide principes. Deze neemt b.v. duidelijk gestalte aan in de griekse opvatting omtrent de mens. Het aan de vloeiende levensstroom onderworpen materie-lichaam van de mens staat in onverzoenlijke tegenstelling tot de onsterfelijke ziel, die uit de hemel stamt en die de belichaming is van het vorm-principe. Lichaam en ziel staan volgens de Grieken tegenover elkaar als „stof” (materie) en „vorm”. Zo is er bij de griek ook een diepe tegenstelling tussen de kennis, die voortvloeit uit de zintuigelijke waarneming van de zichtbare tastbare dingen, een kennis die slechts een schijnkennis is — en de echte, ware kennis, die de vrucht is van het schouwen (de „theorie”) van de onvergankelijke zijnsvormen, die boven de kringloop van de levensstroom verheven zijn.

Na de prediking van het evangelie van Jezus Christus in de wereld ziet men nu het aangrijpende en katastrofale verschijnsel, dat men de boodschap van het Evangelie met haar verkondiging van schepping, zondeval en verlossing door en in Jezus Christus, gaat aanpassen aan de griekse wijsheid. En omgekeerd de griekse wijsheid aan het Evangelie. Men wil deze samensmelten, in een hogere synthese samenvatten. Men póógt dit althans te doen! Slagen kan men daarin uiteraard nooit. Want heidendom en openbaring Gods zijn niet te verzoenen. Maar dat zag men niet. Zo ondernam men het onmogelijke. Geweldige denkarbeid werd daaraan besteed. En het resultaat was de bekende scholastieke constructie, welke in het kosmische en speciaal in het menselijke leven onderscheid maakte tussen „natuur” en „genade”.

De mens is volgens deze opvatting allereerst een „natuurlijk” wezen. Als zodanig is hij samengesteld uit een „redelijke ziel” en een „materie-lichaam”. Die „redelijke ziel” wordt gekenmerkt door het denkvermogen.

De ziel is voorts de onzichtbare „wezensvorm” van het lichaam en tegelijk een onsterfelijke „substantie”, die los van het lichaam kan bestaan.

Men merkt in deze constructie duidelijk de doorwerking van het griekse materie-vorm-principe. In tegenstelling met de grieken leerden de scholastieke theologen evenwel, dat de mens met zijn stoffelijke materie-lichaam en zijn redelijke ziel door God wordt geschapen.

Maar de mens is naar deze scholastieke opvatting nog meer dan een „natuurlijk” wezen. God gaf hem namelijk bij zijn schepping ook nog een „bovennatuurlijke genadegift” mee. Een boven-menselijk vermogen van denken en willen, waardoor hij in de rechte gemeenschap met God kon blijven. Deze bovennatuurlijke genadegift ging evenwel bij de zondeval verloren. Daardoor was de mens in den vervolge alleen op zijn menselijke natuur aangewezen. Deze natuur heeft haar typische zwakheden. Maar ze is door de zonde niet verdorven. Daarom behoeft ze ook niet door Christus verlost te worden. Ze is door die zondeval alleen verzwakt. Want ze verloor de steun van de bovennatuurlijke genadegift. Ze blijft de haar ingeschapen natuurwet volgen en bezit een „autonomie”, een zekere eigenmachtigheid tegenover de genadesfeer der christelijke religie.

De verlossing van de mens bestaat nu hierin dat hij de door de zonde verloren gegane genadegift terugontvangt. Dit geschiedt, dit kán alleen geschieden, door bemiddeling van het roomse kerkinstituut. En dan speciaal door de door haar toebediende sacramenten. Door die genade ontvangt hij een hogere vorm van volmaking.

Men merkt het: het natuur-genade-motief doorkruist en verknoeit het christelijk grondmotief van schepping, zondeval en verlossing, grondig. Het brengt immers een innerlijke tweespalt in het geschapene door daarin een tegenstelling te creëren tussen het „natuurlijke” en het „bovennatuurlijke”. En het beperkt de invloed zowel van de zondeval als van de verlossing tot het „natuurlijke” in de mens.

Lange tijd heeft deze scholastieke constructie, welke het geschapene opspleet in een lagere „natuur” en een hogere „bovennatuur” of „genade” het leven in West-Europa beheerst. Ze werd uiteindelijk zelfs officiële leer van de roomse kerk en kreeg door de sterke steun van het kerkelijke leerzegag een beslissende invloed in het leven en denken van allen die voor dit leerzegag bogen — en buigen.

Maar — onbetwiste heerschappij hield deze leer toch niet. Tegen het einde der Middeleeuwen trad een diepgaande geestelijke crisis op in Europa. De machtspositie, welke de kerk gedurende de Middeleeuwen had ingenomen, werd gaandeweg ondermijnd. In de kerk traden mannen op, die van de vernuftige synthese van christendom en heidendom niet meer wilden weten, omdat ze oog kregen voor de diepe kloof, welke tussen de Griekse natuurbeschouwing en de christelijke religie gaapt. De machtige greep, welke de kerk eeuwenlang op het ganse leven had gehad, verslaptte. De éne levenssfeer na de andere — staat, wetenschap, kunst — ontworstelde zich aan de kerkelijke heerschappij. De kerkelijke eenheidscultuur, geworteld in het grondmotief van natuur en genade, begon te vervallen.

Toen zo de machtige synthese van christendom en heidendom, welke onder de leiding en bescherming van de roomse kerk was opgebouwd, begon ineen te storten, kon men twee wegen inslaan. Men kon zich namelijk laten leiden door het „natuurlijke” om dan te streven naar een volledige emancipatie van de mens en het menselijke leven van alle kerkgeloof. Of wel, men kon terugkeren naar het ware geloof in het woord Gods, om dan en zo in alle menselijk handelen en denken weer volledig ernst te maken met de werkelijkheid van schepping, zonde en verlossing in Jezus Christus, door de Heilige Geest.

Dit laatste geschiedde, althans in beginsel, in de grote reformatie.

Maar het eerste geschiedde eveneens! Er trad inderdaad een groep mannen op — veelal uiterst bekwame — voor wie het „natuurlijke” het een en het al werd. Het griekse heidendom begon in hen te herleven. Eerst nog met behoud van allerlei christelijk erfgoed. Maar later al meer konsekvent en onbedekt. De beweging, bekend onder de naam renaissance ontstond. Wat de mannen van de renaissance nastreefden, wordt met dat woord renaissance duidelijk uitgedrukt. Het woord betekent immers wedergeboorte. Welnu wat deze mannen beoogden was inderdaad een wedergeboorte. Maar de wedergeboorte, waarom het deze mannen ging was geen wedergeboorte door de Geest van God. Neen het was er één, die tot stand moest komen door een zich diep inleven in de Griekse cultuur en het zich eigen maken van de grondmotieven daarvan. En dan zo, dat men zich volledig losmaakte van de „deformatie” daarvan, welke het gevolg was van de kerkelijke aanpassing van het griekse denken aan de christelijke religie.

De machtige renaissance-beweging betekende evenwel toch weer niet zonder meer een terugkeer tot het religieuze grondmotief van de Griekse cultuur, namelijk dat van vorm en materie.

Dat was ook feitelijk niet mogelijk.

Want de renaissance-mensen waren door het christendom heengegaan. De renaissance-beweging was na-christelijk en in haar grondideeën ook anti-christelijk. En dat liet zich goed merken. In de christelijke religie wordt namelijk de vrijheid van de mens gepredikt. Een vrijheid, die geboren werd aan het kruis van Golgotha en bij het open graf van de Heiland. Een vrijheid van alle machten, die het menselijk leven kunnen schenden. Waar nu de mensen iets van deze vrijheid hebben bespeurd, daar leeft onvernietigbaar de idee van en dus ook de hunkering naar die vrijheid. Dit schone goed oefent een magnetische kracht uit op het menselijke hart. En wie eenmaal ook maar iets van het wonder van deze vrijheid heeft ervaren, zal er naar jagen met alle macht. In alle nachtelijke geestelijke bewegingen leeft daarom op een of andere wijze het vrijheidsideaal. Er is geen enkele geestelijke beweging, al zijn de werkelijke principes ervan ook nog zo dictatoriaal, absolutistisch en totalitair, die niet ook het vrijheidsideaal tot een van haar leuzen maakt.

Maar — dat vrijheidsideaal is altijd een caricatuur van de christelijke vrijheid. Het is immers altijd een saecularisatie, een verwereldlijking er van. De ware vrijheid is onlosmakelijk verbonden met het geloof in Jezus Christus. Want ze is primair de vrijheid van zonde, schuld, dood, Satan. En de vrijheid tot het dienen van de levende God in heel het leven. Waar dit geloof niet leeft, daar onttaardt de vrijheid in wat niet meer dan een schijnbeeld daarvan is.

Zo was het nu ook met de vrijheidsidee, welke in de renaissance-beweging werd gepredikt. Want de vrijheid, welke door de renaissance-mensen werd gepropageerd en in praktijk gebracht, was een vrij-zijn van alle autoriteitsgeloof. Het was de **autonomie** van de mens. Dat wil zeggen: haar pretentie, dat de mens in alles alleen zichzelf de wet stelt. Of anders gezegd: **dat de mens alleen gehoorzaamt aan wetten, die hij zelf heeft gemaakt en vastgesteld.**

Aanvankelijk treedt deze autonomie-waan nog maar bedekt op. Ze openbaart zich b.v. voorzichtig en omhuld in de strijd, welke Erasmus tegen Luther voerde over de vrije wil. In Erasmus' beschaafde en rustige betoog over de zedelijke vrijheid van de menselijke wil schuilt deze autonomie evenwel reeds als een adder onder het gras. En in de bruisende, stormachtige tirades van Luther over de onvrije wil horen we het echt-reformatoerisch verzet daartegen.

Erasmus en mannen als Agricola, Hugo de Groot, Arminius enz. mogen representanten genoemd worden van een bijbels humanisme — in een synthese van bijbelse waarheid en humanisme leidt de eerste altijd de nederlaag! Want naar haar aard laat ze geen enkele synthese toe! Die bijbelse humanisten mogen de middeleeuwse scholastiek hevig bestrijden en een pleidooi voeren voor een „eenvoudig” christendom — hun strijd is er een tégen vijandige broeders en hun eenvoudige christendom is juist het tegengestelde van de een-voud van de bijbelse openbaring. 1) Want ze is in feite een christelijk

getinte zedeleer, waarin het oer-thema der ware christelijke religie, namelijk het *sola gratia* is verduisterd.

Maar deze bijbelse humanisten vormen slechts een overgang.

Na hen komen de duizenden die de autonomie van de mens naakt en konsekwent zullen leren en in praktijk brengen.

* * *

Maar als we hebben gezien, dat de nieuwe mens van na de middeleeuwen, de nieuwe mens, die behalve anti-scholastiek ook anti-reformatorisch is, bezeten wordt door de humanistische vrijheidswaan, de idee van de menselijke autonomie, hebben we hem toch nog niet ten volle in het vizier gekregen.

Om dat te bereiken moeten we ook ontdekken hoe diens visie was op de „natuur”.

We hoorden reeds, dat de griekse natuurbeschouwing gekenmerkt werd door het onverzoende samengaan van het duistere materiemotief, waarin het sombere doodslot heerst, en het optimistische vormmotief met zijn accentuering van het goede en schone in de kosmos.

In het scholastieke denken werd deze natuurbeschouwing aangepast aan het christelijke denken. De natuur, zo leerde het, was geschapen! Maar ze was tegelijk toch ook onvolkomen! En in haar bleef ook steeds het onderscheid, de tegenstelling, tussen „materie” en „vorm”.

De renaissanceistische humanisten zien de natuur evenwel geheel anders. Anders dan de grieken. Ook anders dan de roomsen. Zij ontdoen de natuur van de griekse doodslots-gedachte. Ze verwerpen eveneens de tegenstelling van „natuur” en „bovennatuur”. Ze zien haar evenwel ook niet overeenkomstig de goddelijke openbaring als radicaal verdorven. Neen, de moderne mens ziet de natuur als het enorm omvangrijke materiaal, waarin en waarmee hij zich als vrij, autonoom mens kan uitleven. De natuur is zijn exploratie-terrein. Ze is een complex van oneindig veel mogelijkheden, waarin de soevereiniteit van de vrije menselijke persoonlijkheid zich kan en moet openbaren in een volledige beheersing van de natuurverschijnselen.

De situatie waarin de renaissance-beweging optrad was voor het ontstaan van deze hybride bijzonder gunstig. Er was een reeks ontdekkingen gedaan, die het wereldbeeld van de mens revolutionair hadden gewijzigd. Copernicus ontdekte de dubbele beweging

van de aarde om de zon. En hij werd ook gewaar, dat de aarde niet was het rustend, ruimtelijk middelpunt van het heelal, maar slechts één van de miljarden, in de oneindige wereldruimte zwevende, sterren. Galilei en Newton ontdekten de wetten waaraan de bewegingsverschijnselen in gans het heelal gelijkelijk onderworpen zijn. Zij leggen de grondslagen voor de mathematische natuurkunde, die inderdaad de weg wees tot de beheersing van de natuur. Oneindige perspectieven gingen op de drempel van de nieuwe tijd open voor de duizelig-verbaasde mens.

Gedreven door zijn religieus persoonlijkheidsideaal grijpt nu de humanistische mens deze nieuwe wetenschappelijke methode aan en proclameert haar tot het apparaat, dat op alle terreinen van wetenschap kan en moet gehanteerd worden. En het is naar zijn vaste overtuiging een apparaat waardoor hij de ware samenhang van heel de werkelijkheid kan ontsluit. Deze mathematisch-natuurwetenschappelijke methode wordt voor hem het **wetenschapsideaal**, dat de sleutel is voor de kennis, de doorgronding van de natuur, van de kosmos, en zo voor de beheersing daarvan.

Zo leven in de nieuwe humanistische mens twee motieven die zijn houding, zijn taak, zijn plaats in de wereld beheersen.

Vooreerst de idee van de vrije, autonome persoonlijkheid die hij zelf is. En voorts de idee van een „natuur”, die het enorme gebied van velerlei mogelijkheden, die zijn werkteerrein is, zijn materiaal, waarvan hij met behulp van „de” wetenschap een gigantische wereld kan opbouwen, die hij geheel en al beheerst.

Het zal na dit alles wel duidelijk zijn als gezegd wordt, dat het religieuze grondmotief, dat de moderne mens beheerst het motief is van „natuur” en „vrijheid”. En dat die vrijheid zich openbaart in het ideaal van de volledige beheersing van de „natuur”. Op die wijze kan namelijk de autonome vrijheid van de menselijke persoonlijkheid haar onafhankelijkheid van boven-natuurlijke machten tot openbaring brengen. Dat wil zeggen: haar soevereiniteit, haar vrijheid, uitleven.

Maar ook in dit religieus grondmotief lag — evenals in het griekse grondmotief van „materie” en „vorm” en het roomse van „natuur” en „vrijheid” — verborgen een onverzoenlijk religieus conflict, dat zich weldra in alle scherpte zou openbaren.

Daarover een volgende keer.

C. V.

Critiek „Van de einden der aarde”

Aan ons werd toegezonden het „Gecombinéerd orgaan van de Calvinistic Political and Social Associations te Albany and Armadale” van 7 mei 1960. Daar in een artikel van H. Terpstra, dat begint met de woorden: „Het is voor het eerst dat we een no van „Opbouw”, dat tot nadere toelichting van de naam, aangeduid wordt als „Weekblad tot opbouw van het Gereformeerde leven” onder ogen hebben, en ook gelezen hebben. Het is no 43, 3e jaargang, 12 febr. 1960. We kunnen dus nog niet beoordelen of de inhoud van het blad geregeld de naam „Opbouw” terecht draagt, en ook werkelijk dient tot opbouw van het gereformeerde leven, dan wel tot afbraak, of ondermijning van dat leven. Wel troffen we een paar dingen aan, die te denken geven”.

Dat is een goed ding.

Ons blad geeft graag stof tot nadenken.

Het gaf in dit geval zelfs meer.

Stof tot schrijven.

Lang niet mals.

Ds H. Venema krijgt er eerst van langs.

Hij heeft een sabbatist zo maar „broeder” genoemd.

Net als Lot de mannen van... Sodom. Gen. 19 : 7.

Maar het is ráák: „t Was beter dat ds V(enema) ging onderzoeken naar het Woord Gods, wie zijn broeders zijn. Dan ging hijzelf ernst maken met het Woord des Heeren”.

De tweede, die er van langs krijgt, is ds G. Visee.

Die had het bestaan in een boekbeoordeling te schrijven: „Dat tegenover roomse individuele christenen Gods gebod ons bindt, is duidelijk voor wie het evangelie kent”. Dat

doet de schrijver vragen: „Kennen we het Evangelie?” Hij veronderstelt dat of hij het evangelie niet kent, of dat ds Visee een ander evangelie heeft.

Hij schrijft voorts:

„Voor zover wij weten spreekt ons evangelie, en ook het evangelie nergens van roomse individuele christenen. We zouden willen vragen, wie zijn dat toch? Want we willen met christenen graag gemeenschap oefenen, en graag avondmaal vieren. Maar nu komen we lelijk in de knoei. Want die roomse individuele christenen hebben geen avondmaal; die weten alleen maar van de **paapse mis**. En daaraan willen we beslist niet meedoen, want van die paapse mis zegt onze belijdenis (in Zondag 30) dat zij leert, dat de levenden en de doden niet door het lijden van Christus vergeving van zonden hebben, tenzij dat Christus nog dagelijks voor hen van de mispriesters geofferd worde, en dat Christus lichamelijk onder de gestalte van brood en wijn is, en daarom ook daarin moet aangebeden worden: en alzo is de **mis** in de grond anders niet dan een verloochening van de enige offerande en des lijdens van Jezus Christus en een vervloekte afgoderij. Die roomse individuele christenen zijn dus naar onze belijdenis vervloekte afgodendieners. Maar Ds Visee noemt ze rustig christenen. Waarom we menen, dat de vraag gewettigd is, of Ds Visee het evangelie wel kent”.

Hier zetten we even de schaar in het artikel.

„Voorzover wij weten spreekt ons evangelie en ook het evangelie nergens van roomse individuele christenen”.

Voorzover wij weten ook nergens van gereformeerde individuele christenen. Zelfs niet van gereformeerde christenen. Wel van christenen. Zonder meer.

Voorts: die roomsen hebben geen besnidenis, geen bedevaart naar Mekka, maar nog altijd de doop in de naam van de drieënige God. Een doop, die toch ook in Albany en Armadale, nog altoos door de Gereformeerde Kerken erkend wordt. De christelijke doop. En de mis heeft als historisch uitgangspunt toch altijd nog het sacrament dat de Here instelde in de nacht, al is het er een gruwelijke verminking van. Maar de verminking van een instelling van Christus en niet van Boeddha of Mohammed. Ze is — en nu citeer ik de catechismus precies! — „in de grond anders niet dan een verloochening der enige offerande en des lijdens van Jezus Christus”. Let wel: in de grond. De catechismus gaat er nog altijd van uit dat de roomse kerk niet de opzet heeft het offer van Jezus Christus en zijn lijden te verloochenen. Maar in de grond der zaak(!) doet zij het wel. Daarom noemt de catechismus ook de roomsen geen „afgodendieners”, nog minder „vervloekte afgodendieners”, gelijk broeder Terpstra hier doet. Dat vervloeken van mensen is nu echt rooms. De roomse concilies (Trente!) hebben dat „Anathema sit” — „Vervloekt” — doen horen tegen ons. Maar de catechismus spreekt in Zondag 30 niet van vervloekte mensen, maar van een vervloekte leer of nog beter gezegd: van een vervloekte praktijk. Dat mag te meer opvallen, omdat het „vervloekt” van Zondag 30 kwam na de „Anathema's” van het concilie van Trente. En wanneer de catechismus de mis in de grond(!) een vervloekte afgoderij noemt, dan doet hij dat niet om die „vervloekte roomsen” eens goed de oren te wassen, maar om de gereformeerden, voor het geval ze door de contra-reformatie neiging mochten voelen van het avondmaal weer naar de mis te gaan te waarschuwen: Denk er om! Wéét wat ge doet. Als ge die weg op gaat gaat ge in feite, afgedacht van uw bedoelingen, de enige offerande van Christus verloochenen en U vervloekt maken door afgoderij met de hostie.

Broeder Terpstra gaat voort:

„De catechismus spreekt nog op een andere plaats over de roomsen, n.l. in Zondag 11, vraag en antwoord 30. Geloven dan die ook aan de enige Zaligmaker Jezus, die hun zaligheid en welvaart bij de heiligen, bij zichzelf, of ergens elders zoeken? Neen zij, maar zij verloochenen met de daad de enige Heiland Jezus, ofschoon zij met de mond in Hem roemen, want van tweeën één: Of Jezus moet geen volkomen Zaligmaker zijn, of die deze Zaligmaker met een waar geloof aannemen moeten alles in Hem hebben, dat tot hun zaligheid van node is.

Wij weten, naar vragen en antwoorden 19 en 18 van de catechismus, uit het heilig Evangelie, dat onze Here Jezus Christus ons van God tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking, en tot een volkomen verlossing geschonken is. Maar Ds Visee noemt hen, die deze van God ontvangen Middelaar verloochenen, christenen. Kent hij het heilig Evangelie? In het Evangelie wordt de naam christenen aan de discipelen gegeven. (Hand. 10 : 26). Zijn die roomse afgodendieners en Christus-verloochenaars ook al discipelen?”

Ook hier ziet br T. weer voorbij de voorzichtige spreekwijze van de Catechismus. Wanneer een verdoemd roomse christen de heiligen aanroep verloochent hij met-de daad de enige Zaligmaker. Maar dat is toch anders dan wanneer iemand bewust, wetens en willens en opzettelijk Jezus verloochent als de Zaligmaker.

Vervolgens:

„Individuele” Christenen?

„We vragen alweer, wat zijn dat? Is een christen ooit individueel? We menen van niet. Want Jezus Christus vergadert zich geen individuen, maar Hij vergadert zich een **gemeente**. Als de catechismus in Zondag 12, vraag 32, vraagt: Maar waarom wordt gij een christen genaamd, en dan antwoordt: Omdat ik door het geloof een lidmaat van Christus, en alzo Zijn zalving deelachtig ben...., dan lijkt dat wel erg persoonlijk, en het is ook wel persoonlijk, maar het is niet individueel, want de Heilige Geest werd niet uitgestort op individuele personen, maar op de gemeente. En als ik door het geloof een lidmaat van Christus ben, dan ben ik dat,

omdat ik door het geloof een lidmaat van de Kerk ben. (Zondag 21). Al de schatten en gaven geeft God niet aan individuen, maar aan de Kerk, aan de gemeente.

Als lid der Kerk heeft God mij, de catechismus zegt ons, de Here Jezus Christus geschonken tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en een volkomen verlossing. Wij moeten maar niet speculeren over individuele christenen hier en daar, rooms of wat anders, want het evangelie kent ze niet, en de belijdenis kent ze ook niet. Het ondermijnt het kerkbesef en lijdt in het gehele leven tot allerlei gevaarlijke consequenties".

De Here Jezus Christus vergadert inderdaad geen individuen. Dat zou ook niet kunnen. Reeds om de eenvoudige reden dat „individuen" wel bestaan in het hoofd van sommige wonderlijke filosofen, maar niet in de geschapen werkelijkheid. Die kent slechts een menselijk geslacht. En dat menselijk geslacht heeft... individuele leden.

Zo is br T. een individueel lid van dat geslacht. En ik ben het.

En nu is de vraag: zijn roomse mensen christenen?

Of zijn ze mohammedanen? of boeddhisten? Christenen.

Dwalende christenen.

Maar christenen. Toch geen heidenen?

Broeder T. moest toch bedenken dat de verloren zoon toch ook een zoon was en dat de vader in de gelijkenis sprak van een zóón die verloren, een zóón, die dood was. En dat hij tot die oudste broer zei: „Deze uw broeder was dood en hij is levend geworden".

We mogen wel oppassen dat we niet te dicht in de buurt van die oudste broeder komen.

Toen de Israëlieten zó tegen de HEERE gezondigd hadden zei de HEERE niet met een (schijnbaar!) logische redenering: „Ze zijn ook geen kinderen". Maar de HEERE kláágde: „Ben Ik een Vader, waar is dan de eerbied voor Mij?"

Kennen wij dat klagen nog?

Over broeders?

Over mede-christenen?

Over in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes gedoopten?

Juist die doop bepaalt de christen-naam.

Niet de gedragingen van de gedoopte.

Dat geldt ook van onze broeders-in-de-gereformeerde-kerk, van onze kinderen als ze afwijken.

Of zijn dat altijd gehoorzame broeders?

Juist de doop verhindert ons aan gedoopten buiten de gereformeerde kerk de christen-naam te ontzeggen.

Ze moeten leren hun doop te verstaan.

En wat het is: christen te zijn.

Of wil br T. aan allen die buiten een gereformeerde kerk staan de christennaam ontzeggen?

Dan is mijn antwoord: niet wij maken uit wie christen is, maar God. Die aan de afgeveken Israëlieten nooit de náám afstreed, maar zei: Wéés Israël, omdat ge het zijt.

Slot:

„t Wil ons voorkomen, dat Ds Visee lijdt aan dezelfde kwaal als Ds Venema, n.l. dat ook hij een andere maatstaf hanteert, dan die hem in het evangelie van God gegeven is. Vandaag een veel voorkomend kwaad.

We weten niet, of dit kenmerkend is voor de „Opbouw" artikelen. Dat kunnen we nog niet beoordelen. Maar als dat wel zo is, dan vaart „Opbouw" onder valse vlag. Dan is het geen blad tot opbouw van het gereformeerde leven, maar tot ondermijning daarvan".

Ik zou bijna zo ondeugend zijn aan br T. te vragen:

Zijn ds Venema en ds Visee, die — dat staat, afgedacht van de vraag of hún schrijven kenmerkend is voor „Opbouw", toch reeds vast — onder „valse vlag" varen nog wel christenen en broeders? Wat mij betreft: Ik ben heus lid van de Geref. Kerk van Kampen. Maar — dat geef ik br T. gaarne toe: dat is nog geen garantie dat ik een wáár christen, een échte broeder ben.

G. Visee.

tendom onvermijdelijk te rekenen heeft. De houding van de regering van de Kongo en het inboorlingen-vraagstuk van Zuid Afrika, welke onlangs zulk een groot deel van de publieke aandacht tot zich trok, doet gevoelen hoe uitgebreid en moeilijk de morele vraagstukken zijn met betrekking tot de relaties die de Christelijke volken hebben gekregen met het werelddeel Afrika. Tegenover vraagstukken staande die zo diep en van zo verre strekking zijn is het goed, dat de Christelijke Kerk tijd van overleg zal nemen. De wereld-zendingsconferentie betekent de meest serieuze poging, welke de kerk tot nu toe heeft ondernomen om constant het hele complex van de niet-Christelijke wereld in ogenschouw te nemen en z'n betekenis en worsteling te begrijpen".

En dit citeren we:

„Aangezien een conferentie van zulk een aard veel moet doen om de aandacht van de Christelijke Kerk te trekken en haar verbeelding te prikkelen, is zij niet opgezet om in enige zin een demonstratie te zijn. Zij vertegenwoordigt een ernstige poging om een hele boel werk te doen. Haar doel is om zulk een nieuw begrip van de zendingstaak van de Kerk te bereiken als de tegenwoordige omstandigheden vereisen en het werk te doen voortgaan op een wijze als nimmer tevoren".

En dit:

„In de mate als de conferentie een ernstige en serieuze poging vertoont van de zijde van de Christelijke Kerk om haar roeping in de wereld van vandaag te verstaan en te volvoeren, naar die mate zijn, in een diepe en letterlijke zin, haar mogelijkheden even onmetelijk als God Zelf".¹⁾

Wanneer men deze citaten van 50 jaar geleden leest, komt men onder de indruk van de verziende en brede blik van de figuren die het initiatief tot het beleggen van deze wereldzendingsconferentie hebben genomen. Na vijftig jaren kijken we zelfs verrast op van het feit, dat de regering van de Kongo toen al heeft gestaan in het wereldnieuws. Niet minder verrast kijken we bij de vermelding van het rassenprobleem in Zuid-Afrika. De problemen van de Kongo en van Zuid-Afrika zijn niet van de laatste na-oorlogse jaren. En ze zijn ook niet met de ervaring en de wijsheid van tien of twintig jaren tot een goede oplossing te brengen. De initiatiefnemers van deze conferentie zagen deze vraagstukken. En zij zagen dat deze problemen van Afrika van een geweldige omvang waren. Dat de tijd van de overheersende positie van Europa bij de beantwoording van deze vragen voorbij was. Let wel het was vóór 1910. De eerste wereldoorlog moest nog komen. Het Russisch Communisme bestond nog niet. Toch zagen deze mensen het tijdperk van het zogenaamd westers kolonialisme voorbij gaan. En ze zagen óók dat de kerken die zendingswerk hadden, met deze problemen van een veranderende wereld, van een ontwakend Afrika te maken hadden. Ze zagen dat verrassend goed.

In zover kunnen wij de vooruitziende blik van deze mannen als John Mott en vele anderen uit de Angelsaksische wereld, en Julius Richter uit Berlijn, (om deze namen slechts te noemen) alleen maar bewonderen.

Opmerkelijk dat men in de kringen van onze Gereformeerde Kerken in Nederland niet afwijzend stond tegen deze beweging. Men stond veeleer in een sympathetisch-kritische houding. Met waardering en toch afwachtend wat er uit zou voortkomen²⁾.

Voor vrees was plaats wanneer we opmerken, dat in het door mij boven geciteerde wordt gesproken over de „Christelijke Kerk" op een wijze, die doet vermoeden, dat de confessionele geschillen gebagatelliseerd worden. „Christelijke Kerk" is de naam, die dienst doet als aanduiding van een niet nader omschreven grootheid, waarbij de verschillen, die er tussen de kerken zijn, ook de diepe en wezenlijke verschillen, niet ter sprake komen. Later is gebleken dat inderdaad deze geest van een soort geloofsgemeenschap bóven de confessies, in de oecumenische beweging is gaan domineren.

Natuurlijk was deze wereldzendingsconferentie van Edinburg, 1910, die werd gehouden in de gebouwen van de Ver. Vrije Kerk,

Kerken in Schotland

1560—1960

XVI

Nieuwe groeperingen in onze eeuw; eerste Internationale Zendingconferentie.

Ons vorig stuk eindigden we met het jaartal 1900. In dat jaar vond een vereniging plaats tussen het overgrote deel van de Vrije Kerk (van 1843) en de Verenigde Presb. Kerk (de kerk, die in 1847 was ontstaan uit samenvoeging van de hoofdgroepen van 1733 en van 1752).

Deze kerk van 1900 nam de naam aan van Verenigde Vrije Kerk (United Free Church).

Deze United Free Church vormde wat de getalssterkte aangaat een belangrijke groepering in Schotland. In tegenstelling daarmee stond het uiterst kleine groepje van de Vrije Kerk dat niet met deze vereniging instemde en niet meeging. Dit groepje was eerst niet groter dan 10 predikanten en 10 ouderlingen. Zij bleven op de oude basis en bij de oude principes van dr Chalmers van 1843 en wilden zich vrij houden van de invloed der nieuwere theologie, waarover we de vorige keer schreven. De invloed van de nieuwere theologie was in de Vrije Kerk sterk aan het licht getreden in 1892, waarover we ook de vorige keer schreven. Dus jaren vóór de vereniging met de Ver. Presbyt. Kerk in 1900. Deze vereniging stond ook onder invloed van deze theologie, die meende boven de confessies van de zestiende eeuw uit te kunnen gaan. Zo dat we in de Ver. Vrije Kerk van 1900 steeds meer de invloed van de moderne theologie zien doorwerken. Een uiting daarvan is ook te zien naar ons voorkomt in het beleggen van een Internationale Zendingconferentie te Edinburg in de gebouwen van deze United Free Church.

Het loont de moeite om aan deze eerste wereldzendingsconferentie van 1910, die in Edinburg werd gehouden, en die werd gehouden onder medewerking van de Ver. Vrije Kerk, hier niet voorbij te gaan. Het is dit

jaar 50 jaar geleden, dat deze conferentie bijeenkwam. Op 14 juni 1910. Zoals gezegd, dit was voor wat de Ver. Vrije Kerk aangaat, een symptoom van de nieuwe koers die men daar al jarenlang bezig was in te slaan.

De voorzitter van deze conferentie was Lord Balfour of Burleigh. De toenmalige aartsbisschop van Canterbury, Randall Davidson, hield de openingsrede. Hoofdgedachte daarvan was: mijn enige gedachte vanavond is, dat de plaats van de zending in het leven van de kerk, de centrale plaats en geen andere moet zijn. Tegen deze gedachte zal wel niemand bezwaar maken.

Meer dan 120 kerken en zendingsgenootschappen waren vertegenwoordigd door 1355 afgevaardigden. Voornamelijk van de Britse Eilanden, de Verenigde Staten en Canada, Europa, Azië en Australië. Men beraadslaagde over vitale zendingsproblemen. Heel wat voorbereidend studiewerk verscheen voor de conferentie. Ik citeer uit één van die voorbereidende studies, uit oktober 1909, waarin wordt gewezen op de wereldproblemen van de twintigste eeuw, die niet alleen politiek om een oplossing vragen, maar waarmee ook de zendingsorganen en zendende kerken zich wel bezig mogen houden.

Hier is m'n citaat:

„De actuele feiten van de wereld zoals zij zich aan ons voordoen bij het begin van de twintigste eeuw, vragen om ernstige aandacht van de Christelijke Kerk. Op elk gebied van denken en handelen gaan de vraagstukken de ruimte verlaten, waarbinnen zij konden worden opgelost meestal uitsluitend met betrekking tot Europa en Noord Amerika, en zij beginnen ten slotte te verschijnen in hun betrekkingen tot de mensheid als één geheel. De Kerk moet leren haar zendingswerk te zien in betrekking tot de hele wereld of zij zal geen boodschap hebben voor de komende eeuwen".

„De nieuwe geest die werkt onder de kolkende massa's van Azië betekent een kracht van onberekenbare grootte ten goede of ten kwade waarmee het Chris-

geen rechtstreeks begin van de eucumenische beweging zoals wij die nu kennen, maar wel ligt in deze conferentie het startpunt van de verschillende internationale kerkelijke conferenties die daarna zijn gehouden. We kunnen zeggen dat uit haar is voortgekomen de Conferentie over geloofsleer en kerkorde van Lausanne, 1927, en die van Edinburg 1937. Ook de conferenties over Leven en Werk, waarvan de eerste gehouden is te Stockholm 1925. Er kwam toenadering tussen de kerken langs lijnen die tenlaatste zijn samen gekomen in de oprichting van de Wereldraad van Kerken te Amsterdam 1948.

Als we nog eenmaal terugkeren naar het boven door mij geciteerde, en lezen dat er wordt gesproken in het voorlaatste citaat, over de poging om een „nieuw begrip van de zendingstaak van de kerk te bereiken”, dan kunnen we hier de vraag stellen wat dat betekent. „Een nieuw begrip van de zendingstaak”? Heeft men niet genoeg aan de prediking van het evangelie? Moet het evangelie veranderd worden? Moet de volken in Afrika en Azië iets anders worden gebracht dan Paulus predikte in zijn dagen? Later is gebleken, dat kopstukken uit de oecumenische beweging op deze vragen antwoordden met een zeer onbevredigend antwoord en dat de Wereldraad zelf met een onduidelijk antwoord deze vragen tegemoet treedt. Dat is zeer ernstig te nemen. Wanneer op vragen als wij daar stellen de kerk geen duidelijk antwoord ontvangt is dat voldoende reden

om afwijzend te staan tegenover deze beweging.

We hebben deze korte uitwijding over de wereldzendingconferentie te Edinburg in 1910, gemaakt, omdat het 50 jaar geleden is dat deze conferentie werd gehouden en omdat de Ver. Vrije Kerk van Schotland een belangrijk aandeel heeft gehad in het standpunt van de oecumenische beweging van onze eeuw.

J. Meester.

1) Occasional Bull. Missionary Research Libr., New York, Vol. XI, no 5.

In dit Bulletin wordt ook vermeld dat 25 mei j.l. een „herdenkingsdienst” werd gehouden ter gelegenheid van de 50e jaardag van de Conferentie te Edinburg. Deze „herdenkingsdienst” werd gehouden in de bekende Riverside Church, New York. De voorganger en prediker was bij deze gelegenheid de Right Rev. J. E. Lesslie Newbigin, voormalig president en thans algemeen secretaris van de Intern. Zendingraad. Op het program was o.a. een lijst van 27 namen van deelnemers aan de conferentie te Edinburg 1910.

Als bijzonderheid vermelden we, dat op deze lijst voorkwam de naam van Rev. Arthur Brown D.D. destijds voorzitter van het Amerikaanse uitvoerende comité dat de Conferentie van Edinburg voorbereidde. Dr Brown woonde deze herdenkingsdienst bij hoewel hij 103 jaar oud is, en sloot de herdenkingssamenkomst met gebed.

2) Men zie als voorbeeld van deze houding b.v. een uitspraak van ds Joh. Jansen Chr. Enc. 1e dr., V, 708 en van dr G. Keizer een artikel over Internationalisme, Chr. Enc., 1e dr., III, 65 v.

De welvaart der Naties

I

1. Inleiding

Deze artikelen dienen om u iets te vertellen over een groot economisch debat dat midden vorig jaar ontstaan is. Er wordt niet alleen door economen aan deel genomen, maar ook door zakenmensen, politici en journalisten. De deelnemers treft men in de gehele westelijke wereld aan; daarnaast zijn de Russen erin betrokken. Aanleiding was de verschijning van het boek: De stadia van de economische groei, een niet-communistisch manifest,¹⁾ geschreven door Prof. W. W. Rostow, economisch-historicus van het Massachusetts Institute of Technology in de Verenigde Staten. Rostow hield enkele lezingen voor de Universiteit te Cambridge in de herfst van 1958, die aandacht trokken. De grote belangstelling ontstond echter toen de Londense Economist in de zomer van 1959 twee artikelen publiceerde, die a.h.w. een samenvatting van Rostow's denkbeelden gaven²⁾. De reacties kwamen snel en van verschillende kanten. David McCord Wright, een libral econoom van reputatie kraakte het boek in een van de meest toonaangevende Amerikaanse tijdschriften af³⁾. Een econoom van Oxford⁴⁾ viel het als te zelfgenoegzaam aan, een ander prees het als een oorspronkelijke bijdrage⁵⁾. Wat meer is: het lokte zelfs de Sowjets uit hun tent. De Prawda wijdde er een artikel aan, en de Voorzitter van de Russische Academie van Wetenschappen, Economische Sectie, werd door Moskou opgedragen het boek in naam van het Marxisme te bestrijden⁶⁾.

Waarom zoveel belangstelling voor dit geschrift? Als regel plegen de publicaties van theoretische economen slechts binnen eigen kring stof te doen opwaaien. Dat Moskou eraan te pas komt, is, ten eerste, nog te begrijpen: het boek wordt aangediend als een niet-communistisch Manifest, en — we komen daar nog op terug — de Russische en Chinese contemporaine historie wordt voorgesteld als een stadium van de ontwikkelingsgang, die ieder land doormaakt, dat zich opwerkt tot moderne staat. Dat zint de Marxisten in beide opzichten niet.

Ten tweede: Rostow biedt de praktische mensen — politici, zakenmensen en journalisten — een leidraad bij het probleem van de economische groei en ontwikkeling. En dat in van het vaak overdreven vakjargon der economen, gespeende taal.

Ten derde trok Rostow de aandacht van de wetenschappelijke economen, niet omdat hij zoveel nieuwe concepties of zoveel nieuw

feitenmateriaal aandroeg, maar omdat zijn studie een synthese van het recente economisch denken brengt. Hij vat de denkbeelden van Keynes, Harrod en Schumpeter samen en exposeert ze tegen een economisch-historische achtergrond. In zekere zin is het de afsluiting van een periode in het economisch denken. Daar originaliteit echter het samenvoegen van bekende dingen of denkbeelden op een nieuwe wijze is, en Rostow zeker nieuw licht laat vallen, kan zijn boek origineel genoemd worden.

Ten vierde is er een element van propaganda. Dat blijkt uit de ondertitel, maar ook uit de opzet. Bovendien, wanneer The Economist haar autoriteit aan een visie verleent, is succes practisch verzekerd⁵⁾.

Tot zover over betekenis en invloed van „de stadia van de economische groei”.

2. De Groeistadia

Wat beweert Rostow?

„Dit boek stelt de methode van een economisch historicus voor, die de gang van de moderne historie generaliseert. De vorm van deze generalisatie is een stel stadia-van-de-groei”⁶⁾. Die groeistadia vormen zowel een theorie over de economische groei als een theorie van de moderne geschiedenis als geheel. Rostow wil een vrij brede groep problemen op deze wijze aanpakken. Onder welke impulsen begonnen de traditionele samenlevingen met hun proces van modernisering?

Wanneer en hoe verkregen zij regelmatige groei? Welke krachten waren toen werkzaam en wat waren de sociale en politieke kenmerken van ieder stadium? Is er een verband tussen de perioden van groei en het uitbreken van oorlogen? Waar brengt de accumulatie van welvaart ons? Naar de Communistische heilstaat; naar de gegoede buitenwijken, naar de maan of naar de vernietiging? Hoe verhouden arme en rijke landen zich tot elkaar?

Wanneer de lezer meent dat we hiermede een theorie à la Spengler, Sombart of Toynbee hebben, die voor haar expositie ettelijke dikke delen vereist, vergist hij zich. Rostow kan het in 167 pagina's af⁷⁾, zodat wie vlot Engels leest, in 2 à 3 avonden de gedachtengang beheerst.

Spengler en Toynbee dan met de slechte karaktertrekken bovendien van oppervlakkige korthed? De schematisering van de wereldgeschiedenis is langzamerhand verdacht geworden. Er zijn echter twee veiligheidskleppen. Ten eerste weet Rostow de grenzen van zijn generalisatie vrij goed in

acht te nemen en extrapoleert hij zijn bevindingen niet linea recta in de toekomst. Ten tweede — en dat hangt hiermee samen — erkent hij dat de leiders en de maatschappij steeds voor een historische keuze staan. Beslissingen die dan genomen worden volgen een bepaald, algemeen patroon, maar die zoveel individualiteit bezitten, dat ze noch noodzakelijk noch voorspelbaar waren of zijn. Na inschakeling van deze veiligheidskleppen blijft een benaderingswijze over, die toch wel verrassende resultaten oplevert, zelfs al verwerpt men uiteindelijk het grondschema en t fortiori een aantal details⁸⁾.

* * *

Rostow onderscheidt vijf stadia in het economisch leven van een natie, of anders gezegd, een land kan op een bepaald ogenblik zich in één van de vijf stadia bevinden.

Het eerste stadium is de traditionele maatschappij. Deze maatschappij is niet statisch of onveranderlijk. Handel en verkeer, landbouw en industrie kunnen wel wat veranderingen te weeg brengen en de bevolking kan groeien of achteruitgaan. Maar er is geen regelmatige en systematische toepassing van moderne wetenschap en techniek, zodat het inkomen per hoofd van de bevolking niet stijgt. Het blijft constant en meestal op het minimum bestaansniveau. In zo'n samenleving speelt de landbouw een grote rol, omdat de eerste taak is te zorgen voor voedsel. Daarmee gaat een hiërarchische maatschappelijke structuur gepaard. Er is weinig dynamiek in de maatschappij: opstijgen en dalen langs de maatschappelijke ladder kent men niet. De macht — ook de politieke — is meestal in handen van de grootgrondbezitters. Bijgevolg is de levensinstelling van de bevolkingsmassa fatalistisch.

Het tweede stadium omvat de maatschappij in de overgang. In dit stadium worden de grondslagen voor het volgende gelegd. Dat vergt tijd, in West-Europa meer dan een eeuw. Na de Middeleeuwen kwamen wetenschap en techniek de productiviteit van landbouw en industrie verhogen, de dynamiek van het zakendoen brak door, markten werden verbreed, de maatschappelijke en politieke structuur werd gewijzigd. Alles nog in een langzaam tempo.

In niet Europese landen was niet de ontwikkeling van binnen uit, maar een externe factor de oorzaak van het ontstaan van de overgangperiode; zo in Japan, Rusland en andere tot voor kort achtergebleven gebieden.

Dan komt het derde stadium, de startperiode. Dit noemt Rostow „de grote waterscheiding in het bestaan van de moderne samenlevingen”. De oude struikelblokken en weerstanden worden overwonnen. De krachten van de economische vooruitgang behalen de overhand en economische groei wordt de normale toestand.

Enkele voorwaarden, nodig voor het verwezenlijken van „de start” zijn:

1. Het ontstaan van een groep met politieke macht, die de economie wil moderniseren.
2. Besparingen en investeringen, die in de traditionele maatschappij laag zijn (4 à 5% van het nationaal inkomen), moeten stijgen tot 10% of meer.
3. In tenminste enkele bedrijfstakken moet de productiviteit abnormaal sterk stijgen. Een ondernemers- en arbeidersklasse, die nieuwe wegen wil inslaan is daarvoor nodig.

Er ontstaat dan snelle groei, zodat de startperiode in enkele decennia zijn beslag kan hebben gekregen. Een geslaagde agrarische revolutie is wel een conditio sine qua non Want de opbouw van een modern economisch apparaat vereist een voedselbasis voor allen die de wegen, spoorwegen, havens, fabrieken, steden, en dammen construeren. Rostow dateert de startperiodes voor verschillende landen:

Engeland	1783—1803	Canada)	1885-1914
Frankrijk)	1820/30—1860	Rusland)	
U.S.A.)		

		begin vijf-	
W.-Duitsland	1850—1875	China)	tiger jaren
Japan	1870—1900	India)	aangevangen
			gen

De vierde periode is die waarin de economie over de gehele linie de invloed van de moderne technologie ondergaat. Wanneer 10 tot 25% van het inkomen bespaard wordt

en geïnvesteerd in een modern productieproces, kan een groeiende bevolking een steeds stijgende levensstandaard worden gegeven. Nieuwe bedrijfstakken komen op, oude gaan onder. Aansluiting aan de internationale samenleving wordt verkregen. Mede daardoor vinden de moderne productieprocessen hun plaats: olie-raffinage, chemie, electriciteit, verkeer, werktuigen en machines veranderen het beeld van economie en samenleving. Rostow meent dat voor deze periode, die hij de „opmars naar de rijkheid” noemt, ongeveer zestig jaren nodig zijn. Hij heeft dit althans tot op heden, economisch-historisch bezien, geconstateerd maar wil er niet strikt aan vasthouden. Hij kan er ook geen verklaring voor geven.

Ten slotte komt de periode van de massa-consumptie. Hierin domineren de duurzame consumptiegoederen (auto's, koelkasten, T.V.-apparaten enz.).

De Amerikanen belandden in de twintiger jaren in dit stadium; West-Europa in de vijftiger jaren en de Sowjet-Unie is met dit stadium „verwikkeld in een onbehagelijke flirt”. In dit stadium geschiedt twee voor de maatschappelijke ontwikkeling belangrijke dingen:

Ten eerste, de mensen komen een heel eind boven het bestaansminimum uit. Ten tweede, de mensen vinden uitbreiding en toepassing van de technologie niet meer de meest urgente maatschappelijke taak. Sociale zekerheid en verzorging, vrije tijd, kortom de welvaartsstaat, met haar massa-consumptie neemt de overheersende plaats in.

Hier eindigt de historie en dus ook de visie van een economisch-historicus. Hij kan nog slechts laten zien dat in het meest geavanceerde land, de Verenigde Staten, een ontwikkeling optrad die merkwaardig genoemd kan worden. Er is daar sinds de oorlog, en tegen alle voorspellingen in, een grote bevolkingsgroei opgetreden.

De Amerikanen, verzadigd met auto's, en

andere duurzame consumptiegoederen, zijn meer kinderen gaan prefereren.

„Alle na-oorlogse rijpe samenlevingen van het Westen en Japan gedragen zich op een opmerkelijk „Amerikaanse” manier, behalve de Amerikanen, met hun eigenaardige nieuwe obsessies zoals gezinsleven, huiselijkheid, doe-het-zelf, uitgaan met aanhangwagens en in motor-boten...”

Tot zover de ruggegraat van Rostow's schema. Essentieel zijn ongetwijfeld nog zijn productie-theorie (Hfdst. II), de vergelijking tussen de Amerikaanse en Russische economische groei (Hfdst. 7) en zijn opmerkingen betreffende Marxisme en Communisme (Hfdst. 10). Ik laat die evenwel terzijde, als kluitjes voor de economen, om Rostow's visie op het probleem van oorlog en vrede te bespreken. (Hfdst. 8 en 9). Daarna een kritische evolutie van dit niet-communistisch Manifest.

H. W. de Jong.

1) W. W. Rostow: The Stages of Economic Growth, A Non-Communist Manifesto, Cambridge University Press. 1960.

2) The Economist, 15 en 22 Augustus 1959.

3) Fortune, Januari 1960.

4) Peter Wiles, Enconuter.

5) Ik herinner aan de series in hetzelfde blad o.a. de Wet van Parkinson (1956), de Eeuw der Inflatie (1951) en de Macht der Vakbonden (1958).

6) Introduction, pag. 1.

7) Daarvan zijn er dan nog 13 in hoofdstuk 7 en 22 in hoofdstuk 10 aan min of meer speciale onderwerpen gewijd.

8) D. McCord Wright verwierpt Rostow's theorie omdat zij aan de creatieve, menselijke persoonlijkheid geen recht zou doen wederen. De Westerse vrijheidsidee heeft ons op de bovenste sport van de welvaarts- en cultuurladder gebracht. R. F. Harrod (Fin. Times, 1 april 1960) zegt in een bespreking dat Rostow de Engelse „rule of law”, de constitutionele democratie en de opvoeding veronachtzaamt. Dat is zo voor wat betreft Engeland's unieke geval (het eerste land dat een industriële revolutie kende), maar slaat m.i. niet op het generaal patroon. Ik kom hierop verderop in de tekst terug.

BOEKBESPREKING

Boekreeks. Uitgave J. H. Kok N.V. Kampen.

- 13 John Bunyan: **De Christinnereis**. Vertaald en ingeleid door Ds P. Visser.
15 Prof. Dr J. H. Bavinck: **Mensen rondom Jezus**, 5e druk.
16 Ds J. Overduin: **Hel en hemel van Dachau**, 5e druk.

In de bekende reeks van Kok zijn weer enige deeltjes verschenen. Waarvan we de bovengenoemde werken willen bespreken.

Als no 13 verscheen het tweede deel van „De Pelgrimsreis”. Van dit beroemde werk is de Christenreis terecht veel bekender dan de Christinnereis. Ik moet erkennen, dat ik dit tweede deel moeilijk heb kunnen uitlezen.

Dat wil niet zeggen, dat het de moeite van het lezen niet waard is. Maar vergeleken met de Christenreis valt het tegen. Ik kan het wel eens zijn met Dr Gunning, die in zijn „Blikken in Bunyan's Pelgrimsreis” op blz. 533 het volgende schrijft: „De allegorie is vaak zo allesbeheersend dat wij een menu, samengesteld uit een granaatappel, een honigraat en een flesje geestrijk vocht maar even goed voor lief moeten nemen, als de pillen van Dr Skill „ex carne et sanguine Christi” (uit vlees en bloed van Christus) met tranen van berouw klaar gemaakt, die zulk een goed effect hebben, dat Christinne er twaalf doosjes van mee op reis neemt. Heel veel in het verloop der pilgrimage maakt de indruk van vooruit-bedacht en kunstmatig in-elkaar-gezet te zijn, terwijl in het eerste deel de zaken veel natuurlijker verlopen”.

Dit boekje moet kritisch gelezen worden. We moeten niet alles slikken wat ons hier wordt voorgeschoteld. Trouwens van welk boek geldt dat niet? Er zijn allerlei bezwaren tegen in te brengen. Het draagt het kenmerk van de tijd, waarin het werd geschreven. Het is hier en daar een beetje piëtistisch. En een beetje puriteins. Soms wat zoetsappig. Ik ben het met Dr Gunning eens, als hij zegt, dat men de vrome jochies die er in voorkomen soms wel door elkaar zou willen

schudden. Men kan bezwaren inbrengen tegen de dogmatiek, die hier en daar ten beste wordt gegeven. Op blz. 38 heeft Bunyan het over drieërlei gerechtigheid van Christus, één van zijn goddelijke natuur, één van zijn menselijke natuur en één van zijn Persoon. Dat lijkt mij wat wonderlijk, maar dat zal wel bij de dogmatiek van die tijd behoren. Dat nemen we dan maar op de koop toe of we slaan het maar over. Geen mens hoeft alles lezen wat in een boek staat. Er is overal wel kaf tussen het koren.

We kunnen ook bezwaar hebben tegen heel de opzet en zeggen, dat het wel wat eenzijdig is, als het leven van een christen alleen maar gezien wordt als een pelgrimsreis „naar de eeuwigheid”. En toch meen ik, dat de lezing van dit werkje wel wat goeds kan doen. Wij vergeten dit element in het leven van een christen wel wat te veel dunkt mij. Het kan geen kwaad dat wij er aan herinnerd worden, dat wij vreemdelingen en bijwoners zijn. We hebben hier geen blijvende stad en ons burgerschap is in de hemelen, vanwaar wij ook de Zaligmaker verwachten.

Er staan kostelijke dingen in dit geschrift van de beroemde kettellapper. Laat mij maar eens een stukje overschrijven. Het is vrij willekeurig gekozen en vormt beslist geen uitzondering. Hier volgt het:

„Nadat ze dit gezien hadden en er enige tijd over nagedacht, nam Uitlegger hen opnieuw mee en bracht hen in een kamer, waar een man was met een hark in zijn hand, welke man alleen naar beneden kon zien. Ook stond er Iemand boven hem met een kroon in zijn hand. Hij bood de man de kroon aan in plaats van de hark, maar de man keek niet op of om, maar harkte de strootjes en spaanders en het stof van de vloer naar zich toe. Toen zei Christinne: Ik denk, dat ik de betekenis hiervan wel ongeveer begrijp. Want dit is het beeld van een man van deze wereld, is het niet, mijnheer? Gij hebt het goed geraden, zei Uitlegger, en zijn hark toont zijn aardsghezindheid. Ge ziet, dat hij meer bedacht is op het bijeenharken van strootjes en stokjes en stof van de vloer dan op hetgeen Degene, die met een kroon boven hem staat, hem zegt. Dat betekent, dat bij sommigen de hemel slechts een fabeltje is en dat de aardse dingen voor hen de enige werkelijke zijn.

En dat de man alleen naar beneden kan zien, betekent dat de aardse dingen, wanneer ze het gemoed van de mens volledig hebben ingenomen, hun harten geheel van God aftrekken.

Toen zei Christinne: O, bevrijd mij van die hark!

Dat gebed, zei Uitlegger, wordt zo weinig gebeden, dat het wel verroest lijkt. Tienduizenden zijn er, en nauwelijks één bidt: Geef mij geen rijkdom. Strootjes, stokjes, stof zijn dingen, die men tegenwoordig in zo groot mogelijke getale probeert te krijgen”. (blz. 29 v).

Bunyan was een man uit het volk en hij verstond de taal van het volk. Waar hij z'n taal precies vandaan heeft weet ik niet, maar hij kan zich kernachtig uitdrukken. Ik wil nog een gedeelte aanhalen, waarin Uitlegger weer aan het woord is:

„Eén lek doet een schip zinken, en één zonde verderft een zondaar.

Hij, die zijn vriend vergeet is ondankbaar jegens hem; maar hij, die zijn Verlosser vergeet, is onbarmhartig jegens zichzelf.

Hij, die in de zonde leeft en nochtans de zaligheid in het hiernamaals verwacht, is als iemand, die onkruid zaait en meent zijn schuur te zullen vullen met tarwe en gerst.

Indien iemand goed wil leven, dan stelle hij zich de laatste levensdag voor en make die voortdurend tot zijn gezelschap.

Het oorblazen en het gefluister bewijzen, dat de zonde in de wereld is.

Indien de wereld, die God stralend maakt, door de mensen zo hogelijk wordt gewaardeerd, wat is dan de hemel niet, die door God wordt aangeprezen?

Indien het leven, dat met zoveel moeiten gepaard gaat, door ons met tegenzin verlaten wordt, wat zal het leven daarboven dan wel niet zijn?

Iedereen roept over de goedheid der mensen, maar wie is er naar behoren overweldigd door de goedheid Gods?

Wij zitten zelden aan tafel te eten of er schiet wel iets over; zo is er in Jezus Christus meer zoenverdienste en gerechtigheid, dan de gehele wereld nodig heeft”.

We kunnen bezwaar hebben tegen verschillende opvattingen van Bunyan en over de „hemel” en het „hiernamaals” anders denken dan hij, maar wat de kern van de zaak betreft heeft hij ons wat te zeggen. Voor f 1.50 is niemand aan dit boekje bekocht.

Het boek van Dr J. H. Bavinck: **Mensen rondom Jezus**, beleefd met deze uitgave de vijfde druk. Het is er dus wel ingegaan en zal nu ook wel vele lezers vinden. Het zal door velen wel „stichtelijk” worden gevonden, maar ik kan niet zeggen, dat het werkelijk sticht. Mijn bezwaar tegen dit werkje kan ik misschien het best tot uitdrukking brengen met woorden van Dr Bavinck zelf. Ik lees op blz. 137: „Wij, moderne mensen, zitten vaak volgestopt met reflexie. We weten alles, we zien alles, we kennen onszelf door en door, we kunnen zelfs tegenover eigen ziel de grepen van de zielkunde al vrij aardig hanteren. We houden beschouwingen over het kwaad, we kunnen er ook diep onder gebogen gaan, ons bedrukt en benauwd voelen. Maar we vergeten één ding, en dat is, dat alle bespiegeling, meditatie en zelfbeschouwing, die zich niet vroeg of laat omzet in een daad, verrijlen moet, vervluchtigt, wazig wordt, irreëel en onzuiver”.

Mij dunkt, dat de geleerde schrijver aan dit euvel zelf niet ontkomen is. Hij geeft bespiegelingen, meditaties en beschouwingen over allerlei mensen uit de omgeving van de Here Jezus, die wazig zijn, ijl, soms onzuiver en irreëel. Tenminste naar mijn mening. Ik heb mij bij het lezen vaak afgevraagd: Hoe weet de schrijver dat allemaal! Hij geeft „zielsbeschrijvingen”, zoals hij zelf in z'n inleiding zegt, die zeer „subjectief” zijn. Vandaar ook, dat de woorden als „misschien”, „mogelijk”, „het kan zijn”, „waarschijnlijk” en dergelijke tientallen keren voorkomen. De schrijver „weet” m.i. veel meer dan de Schrift ons te weten geeft.

Als hij schrijft over „Het oer-pessimisme” van Thomas dan zegt hij (blz. 147): „Misschien is er in zijn leven een zonde, iets waar hij niet tegenop kan. Misschien is hij gebonden door iets, waar hij niet van los kan komen. Hij heeft geworsteld, het is ook wel eens een tijdlang van hem weggenomen geweest, maar het is altijd weer teruggekomen.

Zijn ziel draagt diepe littekenen van menige vruchteloze worsteling. Hij is gaan twijfelen aan zichzelf, hij is langzamerhand gaan vertwijfelen. Ik geloof, dat bijna altijd, als een mens zo scheef voor het leven staat, er een diepere achtergrond is. Maar daarvan vertelt ons de Bijbel niet, dat behoeven wij ook niet te weten. Er zijn dingen, die een mens zelf wel voelt en waarvan het ook genoeg is, als hij ze zelf voelt".

Vooraf die laatste zin vind ik merkwaardig. Als de Bijbel ons er niets van vertelt en als een mens het niet behoeft te weten, waarom vertelt prof. Bavinck ons daar dan zoveel van? Want heel dit boek is vol van „diepere achtergronden”, die er wel geweest kunnen zijn. Maar waarvan de schrijver tenslotte net zoveel weet als ik. En dat is maar heel weinig. En van weinig waarde dunkt mij.

Op blz. 116 spreekt hij over de enge poort: „De enge poort is de poort, die zó eng is, dat ge er alleen door kunt door zelf heel klein te worden. Het is de poort van het „aan-zich-zelf-ontzinken”... Als de mens even door-huiverd wordt van de ontzettende gedachte van het niets te wezen in Gods ogen en als hij, opziende naar de eeuwigheid, (wat is dat? H. J. J.) door heel zijn leven heen ervaart de siddering van onwaardigheid. Als dat alles in die mens begint te komen, dan staan zijn voeten in de enge poort”.

Dat lijkt mij nogal mystieke taal, maar de Here Jezus sprak anders over de enge poort. Daarin staan onze voeten, als we in de wegen des Heren wandelen, de hand afkappen die tot zonde verleidt en vijanden liefhebben en goede vruchten voortbrengen. Daarvan kunnen we lezen in de Bergrede, speciaal in Matth. 7.

Aan een voorbeeld wil ik nog verduidelijken welke mijn bezwaren zijn tegen de methode van prof. Bavinck. Hoofdstuk V handelt over „Martha's zonde”. Daar weet de schrijver veel van te zeggen: Het was haar „eierzucht” alles in de puntjes te doen. (44). „Ze is in haar al te veel sloven en dienen zelfs nog onbeleefd en onhartelijk tegenover haar zo geëerde Gast”. (45). Die fout heeft een diepere ondergrond. Ze heeft „medelijden met zichzelf”. Ze loopt die morgen rond „met een gevoel van jaloersheid en bitterheid”. Ze voelt zich maar „een arme sloof”. (46). „Ze voelt zich een stakker, een slachtoffer, een vergeten mens”. (47). Als Jezus haar zonde blootlegt, spreekt Hij „niet over de jaloersheid, die er achter zit. Hij spreekt ook niet over dat zelfmedelijden, dat Martha gevangen had. Hij noemt alleen dit éne (dat zij zich over vele dingen bezorgd maakte H. J. J.) om goed te laten uitkomen, waarin Martha's zonde zich duidelijk vertoont”.

Ik zou zeggen, laten wij er dan niet meer van zeggen, dan de Here Jezus doet. Martha heeft er geen last meer van, maar zou zulk schrijven over haar jaloersheid en bitterheid en zelfmedelijden haar geen pijn hebben gedaan, als zij het had kunnen lezen? Wie zegt ons, dat dit allemaal zo is? Prof. Bavinck is een knap zielkundige en hij schrijft vlot en duidelijk. Maar ik kan niet zien, dat we met dit zoeken naar achtergronden en zielediepen iets opschieten. Als hij de woorden verklaart: En Maria heeft het goede deel gekozen; legt hij de Here Jezus déze woorden in de mond: „Zij heeft begrepen, dat Ik hier niet gekomen ben voor al die tractaties, maar dat Ik hier gekomen ben om u beiden te vertellen van het Koninkrijk. Zij heeft ingezien, dat een mens Mij het beste kan dienen, wanneer hij zich door Mij laat dienen, wanneer hij Mij laat geven uit de schat van mijn zegeningen. Dat deel zal van Maria niet worden weggenomen”.

Dat acht ik volkomen juist. Dat moest Martha leren en dat moeten wij leren. Daarvan hebben we dunkt mij ook genoeg. En aan allerlei onderstellingen en vermoedens, wat er allemaal wel achter kan zitten hebben we weinig of niets. Natuurlijk staat er veel goeds in dit werk, maar dat goede gaat schuil achter tal van zielsbeschrijvingen, die vaak meer het doel der Schrift verdonkeren dan verhelderen.

* * *

Tenslotte het boek van Ds Overduin: Hemel en hel van Dachau. Ook dit geschrift heeft zijn weg wel gevonden. Daarvan getuigt de vijfde druk.

In zijn Inleiding noemt de schrijver zelf dit werk: Een gevaarlijk boek. Hij somt daar allerlei bezwaren op, die verbonden zijn aan

het schrijven over eigen belevenissen in een concentratie-kamp. Hij noemt het gevaar van „te sterke subjectiviteit”. Vervolgens het gevaar „der generalisering”. Ook het gevaar van „idealiseren”, dat we namelijk zouden gaan denken: Wat waren die gevangenen toch helden! Ds Overduin is zich deze gevaren wel bewust geweest en heeft getracht ze te ontgaan. De laatste zin van de Inleiding luidt: „Moge de indruk, die dit boek, hoe eenvoudig en pretentie-loos ook, nalaat, zijn: Wat is Christus groot en goed, trouw en barmhartig”.

Toch geloof ik niet, dat hij helemaal aan deze gevaren is ontkomen. Hier en daar schuilt wel een beetje overdrijving. Dat ligt ook al wel in de titel van het boek: „Hemel en hel van Dachau”. Het zal er meer dan verschrikkelijk geweest zijn in Dachau. En Gods uitredingen zullen ook menigvuldig geweest zijn. Maar hemel en hel zijn toch nog wel wat anders.

Eén ding wil ik nog noemen. Het heeft mij getroffen hoe sterk in het concentratie-kamp de drang was naar de gemeenschap der heiligen en de eenheid der kerk. Op blz. 79 lees ik: „Hoe dorstten wij toen naar de eenheid der kerken, naar een sterk en eendrachtelijk optreden in de nood der wereld”. Ds Overduin spreekt van een roomse professor als „onze oprechte vrome broeder in Christus”. Van een andere, een priester, zegt hij: „We begrepen elkander bijzonder goed en konden heel goed over de centrale geestelijke dingen spreken”.

Op blz. 151 lees ik: „Maar het allermeeft ontroerde ons de eerste viering van het Heilig Avondmaal de zondag na Kerstmis. Rondom het altaar lagen daar geknield om het heilige brood en de heilige wijn te ontvangen: Hollandse, Tsjechische en Duitse collega's. Ik wil wel eerlijk bekennen, dat niemand onzer met droge ogen dit eerste Avondmaal heeft gevierd”.

Ik zal hier geen kwaad van zeggen en niemand oordelen. Waarschijnlijk zou ik in een concentratie-kamp precies hetzelfde hebben gedaan. Ik vraag mij alleen met verbazing af hoe het mogelijk is, dat mensen, die dit in het kamp hebben meegemaakt en meegedaan, later de kerk hebben willen binden aan formules, waarvan die roomse en Tsjechische en Duitse collega's nooit hebben gehoord. Het was wel te wensen, dat diezelfde drang naar gemeenschap en eenheid buiten het concentratie-kamp even groot was als achter het prikkeldraad.

Met enige aarzeling schrijf ik hierover. Het staat niet direkt in verband met de inhoud van het besproken boek. Ik laat het toch maar staan. Mogelijk dat het deze en gene tot nadenken kan stemmen.

H. J. Jager.

PERSSCHOUW

Arminius-viering

Het zal 10 oktober a.s. vier eeuwen geleden zijn, dat Arminius werd geboren. Zoals men in de kranten kon lezen wordt hij op grootse wijze herdacht. In Oudewater werd een tentoonstelling georganiseerd betrekking hebbend op zijn leven en werken. Deze Arminius-herdenking is geworden tot een krachtige Arminius-verering. Dat wil zeggen: tot een propaganda voor het Arminianisme. Het is goed dat „Nederlandse Gedachten” daar met nadruk op wees en tegen waarschuwde. Hier is het artikel waarin dat geschiedde. Er stond boven „Kroniek van geschiedenis”.

Het is dit jaar, op 10 oktober, vier eeuwen geleden, dat Arminius in Oudewater werd geboren. Reeds is men op allerlei manier begonnen, hem te herdenken. Inderdaad is Arminius een belangrijke figuur uit de geschiedenis van de kerk der Reformatie in de Nederlanden. Een omstrede figuur. En na zijn dood komt de strijd tijdens het Bestand, die eindigt met de Synode van Dordt. Er is van dit alles kroniekmatig te schrijven met vermelding van feiten en jaartallen. Maar dat is niet lang vol te houden. Dan gaat de kroniek over in geschiedenis; dan wordt er gezocht naar verband en achtergrond en dan komt ook de konklusie.

Reeds is meer dan eens in de pers, voor de radio en de televisie over Arminius, zijn gevoelens en zijn strijd, gesproken. En in Oudewater zijn de herdenkingsplechtigheden al begonnen. Wij hebben via de radio kunnen vernemen, dat het een theologisch konflikt was, waarin Arminius werd betrokken. Hij verdedigde een milder

gevoelen tegenover de meer strenge opvattingen van Calvijn, in ons land voorgestaan door Gomarus. Velen hebben het telkens weer zo gezien: het ging tussen mild en streng. De strengheid heeft aanvankelijk succes, maar de zachte krachten overwinnen in het eind. Het is, alsof er bij sommigen een zekere aarzeling bestaat, om het voor Gomarus op te nemen. Sterker: aarzeling om te zeggen, dat de kerk der Reformatie terecht de belijdenis, die naar de Schriften is, handhaafde tegenover de leer van Arminius. In sommige schoolboeken wordt hardnekkig naar het voorbeeld van de liberale eeuw geschreven over godsdiensttwisten tijdens het Bestand. Ruzie tussen professoren en predikanten en dan nog wel ruzie over de godsdienst. Het is beter, boven z'n hoofdstuk te zetten: de Kerk handhaaft haar belijdenis. Maar dat is voor velen in onze tijd een vreemde zaak. En zo ontstaat een geschiedschrijving, die onrecht doet.

In het verleden, vooral in de vorige eeuw, is over deze dingen herhaaldelijk geschreven. En te weinig wordt er aan gedacht, hoe Groen van Prinsterer het op deskundige en forse wijze heeft opgenomen voor de kontra-remonstranten en voor Dordt. De Amerikaanse geschiedschrijver John Motley had een roerend verhaal geschreven over die arme, oude Oldenbarnevelt, die op het moordschavot moest klimmen, omdat een kwade politiek zijn ondergang zocht. En hij had ook een onzuiver beeld gegeven van de belijdenisvragen, die in het geding waren.

Tegenover Motley heeft Groen toen dat vreemde boek geschreven, in het Frans, maar met veel citaten en gedeelten in andere talen, vreemd ingedeeld, volgeladen met materiaal, zijn boek Maurice et Barnevelt. Busken Huet allerminst een geestverwant van Groen, heeft over dit boek treffende bladzijden geschreven, het geëerd als een meesterwerk en gezegd, dat er een mensenleeftijd van arbeid en studie nodig is, om zo'n boek te kunnen schrijven. Het is evenwel zonder effect gebleven in bepaalde kringen en nog bij de onthulling van het standbeeld van Oldenbarnevelt in Den Haag aan de Lange Vijverweg is in tegenwoordigheid van H.M. Koningin Juliana gesproken, alsof Groen nooit iets had onderzocht en bewezen.

Groen heeft alle staatkundige vraagstukken en processen, die voortvloeiden uit de strijd om de belijdenis en om de vrijheid van de kerk, om zonder inmenging van de staat de belijdenis te handhaven uitvoerig besproken.

Maar hij is ook de belijdeniskwestie zelf niet uit de weg gegaan. In Maurice et Barnevelt zegt hij nadrukkelijk, dat het Arminianisme terugvoert naar Rome. En in zijn Handboek formuleert hij het zo:

Geen ellendig en kleingeestig gebeuzel en gekijf over spitsvondigheden der Godeleerdheid, zonder invloed op hart en leven: maar in den grond der zaak voortzetting van den strijd over gewetensvrijheid en Religie onder gewijzigden vorm.

En daarom heeft Groen er ook telkens weer op gewezen, dat de strijd een volkszaak was en niet een kwestie tussen theologanten.

Ook de eenvoudige Christen was niet onbevoegd tot beoordeling van de hoofdpunten van het geschil. Ook hij (aan het geloof en aan het veertigjarig martelaarschap zijner vaders gedachtig) wist dat aan de politieke macht geen heerschappij toekomt in de kerk; dat zonder eenheid van belijdenis geen kerkgenootschap bestaat; dat de kern en de kracht van het Evangelie in de vrije genade Gods ligt.

Wij verwachten in de komende weken in dag- en weekbladen en tijdschriften nog wel het een en ander over Arminius en zijn strijd. In sommige gevallen zal het heel eenvoudig worden gemaakt als een konflikt tussen mildheid en strengheid. In een reeks gevallen zullen, vooral om kerkpolitieke redenen, de kool en de geit worden gespaard. En wij koesteren enigermate de vrees, dat er niet zo heel velen aan het woord zullen komen die geïnspireerd blijken te zijn door de studie van de werken van Groen. Daarom hebben wij op die werken bij voorbaat de aandacht gevestigd.

Groen schreef nog over de Dordtse synode ook nog o.a.:

„In de Nationale Synode te Dordrecht werd, met gemeen overleg der Gereformeerde Christenheid, op grond enkel van Gods Woord, het gevoelen der Remonstranten veroordeeld en de leer van vrije genade en van rechtvaardiging alleen om de verdiensten van de Zaligmaker, opnieuw als het fundament van de Kerk, als de hoofdwaarheid der Hervorming, als de hoeksteen van het Evangelie erkend”.

En: „De uitspraak der Synode werd als het gevoelen der Gereformeerde Christenheid erkend. De Nationale Synode der Franse kerken heeft ze in 1620 onderzocht, bevonden konform Gods Woord en de Belijdenis der Franse kerk; gesteld met grote wijsheid en zuiverheid. Eed daarop, met veroordeling van de leer der Arminianen, „aangezien zij de verkiezing Gods aan de

wil des mensen doet hangen, de genade Gods vermindert en vernietigt, de mens en de krachten van zijn vrije wil verheft, het Pelagiaanschap weder invoert, het Pausdom verschoont, en de gehele zekerheid der zaligheid omstoot".

C. V.

VAN HIER EN GINDS

Bultmann en de Piëtisten

Ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag is Rudolph Bultmann in Duitsland door tal van kerkelijke bladen gehuldigd. Bij die gelegenheid is ook de mening uitgesproken dat ook de piëtisten wel over Bultmann tevreden kunnen zijn, omdat zowel Bultmann als de piëtisten een „slechts verstandelijke opvatting van het geloof aan Christus afwijzen”.

Daartegen wordt door „Der Feste Grund” fel geprotesteerd. Het blad schrijft: „Zeker, het piëtisme heeft vanaf het begin de strijd aangebonden tegen de dode orthodoxie. Een zuiver verstandelijk aanvaarden van het evangelie is niet voldoende. De zuivere leer alléén garandeert nog geen leven. Het geloof aan dat wat in de bijbel staat, het geloof aan de wonderen, die daarin worden medegedeeld, zelfs het geloof aan het kruis en de opstanding van Jezus Christus uit de doden is niet voldoende, als het daarbij om niets anders gaat dan alleen maar voor waar houden. Ja, het gaat ons om „de levende stem van het evangelie” en de „kostbaarste schat van de kerk”. Maar wij zijn van mening dat juist deze kostbaarste schat van onze kerken door Bultmann wordt verloochend. Het blad wijst er dan op dat volgens Bultmann de bijbel van alle mythen moet worden bevrijd. En daaronder vallen alle wonderen, het wonder van Jezus' geboorte uit de maagd Maria, het wonder van Zijn opstanding uit het graf, het wonder van de hemelvaart en van Christus' wederkomst, want dat alles is volgens Bultmann in strijd met de natuurwetenschap. Zelfs het centrum van alle evangelie-verkondiging, dat Jezus Christus aan het kruis door Zijn dood onze schuld heeft verzoend, wordt door Bultmann scherp en bijna spottend afgewezen, als Hij daarover schrijft: „Welke primitieve begrippen van schuld en gerechtigheid vormen de ondergrond van een dergelijke voorstelling? Welk primitief Godsbegrip? Welk een primitieve mythologie dat een mens geworden goddelijk wezen door zijn bloed de zonden van de mensen verzoent!”

Der Feste Grund vervolgt: „Men verstaat het piëtisme volledig verkeerd indien men meent dat het piëtisme slechts één tegenstander kent: een 'dode orthodoxie'. De andere tegenstander heet: Kritiek op de Heilige Schrift. En wij menen dat deze andere tegenstander in onze tijd gevaarlijker is dan de eerste. Voor een 'dode orthodoxie' kan men altijd nog hopen, dat zijn dood geloof nog eens levend worden zal. Voor hem, die de bijbel verscheurt, dat wat in de bijbel geschreven staat op deze wijze betwijfelt, alle wonderen van de bijbel loochent en er niet tegen opziet om op zo'n lichtzinnige manier over Jezus' bloed te spreken, zoals een Bultmann dat doet, heb ik weinig hoop”.

Het blad meent dat Bultmann zich met deze leer buiten de kerk stelt. De leer van Bultmann is met de belijdenis van de Evangelische kerk absoluut onverenigbaar.

Zending in de binnenlanden van Nieuw-Guinea

De Raad voor de Zending van de Ned. Herv. Kerk heeft in samenwerking met de Evangelisch-Christelijke Kerk op Nw.-Guinea en de Rijnse Zending in Barmen (Duitsland) het voornemen om zending te gaan drijven op volkomen onontgonnen terreinen. In de binnenlanden van Nieuw-Guinea zijn terreinen, waar nog niet eerder mensen van buiten zijn doorgedrongen. Men vindt er valleien, die alleen maar vanuit de lucht kunnen worden bereikt en waar naar schatting zeventigduizend mensen wonen.

Twee jonge Duitse zendingspredikanten van wie er een al in Oegstgeest in opleiding is, zullen worden uitgezonden benevens de Nederlandse arts, dr W. Vriend, die tot voor kort op Timor werkzaam was, twee Papoease predikanten, een timmerman en ongeveer vijftien dragers.

Op Nieuw-Guinea vindt men een gemeenschap van vliegers ten bate van de zending en de leden daarvan zullen met kleine vliegtuigjes al deze arbeiders twee aan twee naar het binnenland vliegen. Op de plaats waar zij zullen worden afgezet zullen zij nog twaalf dagen met de dragers moeten lopen. Op de plaats van bestemming zal men eerst een huis bouwen en de vliegtuigjes zullen op die plek „droppings” verrichten. De dragers zullen een klein vliegveld aanleggen en nadat materiaal zal zijn aangevoerd zullen huizen worden gebouwd voor de gezinnen. Een oud-zendingeling van de Rijnse Zending uit China zal in Hollandia als verbindingsman optreden. Men zal daar voor hem een huis bouwen van zodanige omvang, dat de zendingen er ook kunnen logeren.

Rooms-katholieke priesters

In Zwitserland is er één rooms-katholiek priester op de 437 rooms-katholieken. In Oostenrijk één op de 932. In Duitsland één op de 1075. In Latijns-Amerika één op de 4587.

De Rooms-katholieke kerk in Zuid-Amerika

De R.K. kerk in Zuid-Amerika verkeert in een nood-situatie. Men berekent dat daar momenteel in rond 10.000 plaatsen geen kerk of priester is. Van de 20½ miljoen kinderen ontvingen slechts 2½ miljoen godsdienstonderwijs in roomse scholen en misschien 5 miljoen zo af en toe in de staatscholen. 3½% van de mannen en 9½% van de vrouwen gaat nog naar de mis. Meer dan de helft der roomsen sterft zonder het sacrament voor de stervenden ontvangen te hebben. 80% van de kinderen wordt nog gedoopt, maar hoogstens een derde deel daarvan ontvangt de eerste communie. 51.4% van de volwassenen is analphabeet. In Zuid-Amerika zijn voorts zeer veel spiritisten. Er zijn 825.000 als zodanig ingeschreven. Het werkelijke aantal is veel hoger. Men berekent dat 33% der Brazilianen zich daarmee bezig houdt. Bij de volkstelling in 1950 werd n.b. ook gevraagd of men het rooms-katholieke, het protestantse of het spiritistische geloof aanhing.

INGEZONDEN

ONZE BLINDE BROEDERS EN ZUSTERS

Ja zeker, broeders en zusters, met alle verantwoordelijkheden daaraan verbonden. Door hun blindheid zijn ze niet uitgeschakeld, maar blijven ze hun taak behouden in heel het leven, ook in de kerk. Door de blindheid zijn er stellig moeilijkheden, grote moeilijkheden voor onze blinde broeders en zusters om hun taak in het volle rijke leven te vervullen, maar als kerk, als kerkleden, hebben we allen tot taak, onze blinde broeders en zusters te helpen om hun taak zo goed mogelijk te verrichten.

Nu is er in ons eigen kerkelijke leven een kleine organisatie, die op dit punt het één en ander doet. Die kleine organisatie is stichting Bralectah, Goudsbloemstraat 48 te Zwolle, giro 827191. De naam zegt het eigenlijk al, wat die organisatie doet. Braille-lectuur en andere hulp om onze blinde broeders en zusters meer en te beter te kunnen doen meeleven met het kerkelijk gebeuren. Daarom werd begonnen met het uitgeven van een kerkelijk blad in brailleschrift. Dat brailleblad heet „K.u.l.o.k.”, d.w.z. knipsels uit lectuur onzer kerken. Tweemaal per maand ontvangen ze dit brailleblad.

En nu is er de laatste jaren een nieuw technisch middel gekomen om de blinden te helpen, n.l. het gesproken boek, de gesproken krant. Door het beluisteren van een geluidsband lezen ze zelf, wat een ander verneemt via het gewone boek of de gewone krant. Bralectah heeft zich daarop geworpen. Er komen artikelen uit onze kerkelijke pers op de band. Dit gebeurt al sinds eind 1957. In enkelvoud werden die banden gemaakt en verzonden aan onze blinde broeders en zusters. Eén band kan slechts naar één adres tegelijk en daardoor duurde het soms lang eer een bepaald adres zo'n artikelenband ontving. Daarin komt nu verandering. Vanaf september 1960 ontvangen ze de artikelenband allemaal direct. Die eerste artikelenband wordt gereproduceerd en zo komen er van de z.g.n. „moederband” de nodige „dochterbanden”. In het vervolg krijgen onze blinde broeders en zusters eens per maand zo'n artikelenband. Daarnaast neemt Bralectah ook boeken op, die op ons kerkelijk erf verschijnen. Zo werd onlangs op de band gelezen het boek van ds J. Meyer „de engelen in de openbaringsgeschiedenis”. Zo zijn er meer. Ook worden ter afwisseling van de meer theologische werken goede leesboeken op de band gelezen.

Het eerder genoemde brailleblad „Kulok” wordt in de benodigde exemplaren gedrukt, maar ook zijn er vrijwilligers het hele jaar door, bezig met het overzetten van kerkelijke lectuur in brailleschrift, in het blindenschrift. Dat gebeurt dan in enkelvoud op de z.g.n. brailleschrijfmachine. Ook voor het lezen van artikelen en boeken op de geluidsband zijn er diverse vrijwilligers en dan moeten we hier de musici niet vergeten, die ook vrijwillig helpen om voor muzikale afwisseling op de banden te zorgen. Namens onze blinde broeders en zusters zeggen we hier al die vrijwilligers(sters) hartelijk dank.

Maar u begrijpt, dat er ondanks de vrijwillige medewerking, er toch veel kosten zijn. Denk alleen maar aan het brailledrukwerk, aan de geluidsbanden, aan de apparatuur, aan het laten reproducieren van „moederband” tot „dochterbanden”. Tot nu toe hielpen de kerken, de diaconieën en ook particuliere broeders en zusters, aan de middelen, nodig voor ons werk onder onze blinde broeders en zusters. Laat dat zo doorgaan. Met grote dank zien we terug op de achter ons liggende jaren en met vertrouwen gaan we de vóór-liggende jaren tegemoet. Helpt Bralectah en daarmee de blinden onder onze broeders en zusters. In de huidige situatie is de kerkelijke pers onmisbaar, althans ondenkbaar,

in het kerkelijke leven. Die pers staat nu ook open voor hen, die niet via hun gezichtsvermogen de krant lezen, maar zich op een geheel eigen wijze moeten helpen.

Bralectah is onder ons een heel kleine organisatie, maar steunt Bralectah, om haar mooie werk onder — en voor onze blinde broeders en zusters te kunnen doen. Laten we elkander opscherpen in de dienst des Heren en daarbij onze blinde broeders en zusters niet vergeten.

KERKNIEUWS

Deputaten Buitenlandse Kerken. Als waarnemend secretaris van de deputaten voor de correspondentie met buitenlandse kerken trad op br. S. van Renssen, Min. de Visserstraat 61, Utrecht.

Praep. examen. Kand. P. Deddens werd door de classis Kampen van de Geref. Kerken praepar. geëxamineerd en beroepbaar verklaard. Zijn adres is: Spoorwag 7, Kampen.

Schooldag 1960. De commissie ter voorbereiding van de Theologische Hogeschool-dag 1960 deelt U mede, dat de bidstond voor de Theologische Hogeschool dit jaar zal worden gehouden, zo de HEERE wil, op dinsdag 27 september a.s., des avonds 8 uur in de Nieuwe Kerk, Broederweg 34.

In deze dienst des Woords, uitgaande van de Raad van De Gereformeerde Kerk te Kampen hoopt voor te gaan Ds D. van Dijk, Gereformeerd Predikant te Groningen.

Voor de Bidstond behoeft U geen kaarten aan te vragen.

De Theologische Hogeschool zal worden gehouden op woensdag 28 september a.s.

De samenkomsten zullen worden geleid door Ds D. v. Dijk te Groningen, Ds L. J. Goris te Wezep, Ds H. Knoop te Noordwijk aan Zee, Ds J. O. Mulder te Kampen, Ds J. van Nieuwkoop te Scheveningen en Ds J. A. Vink te Amersfoort.

Op de samenkomsten wordt gesproken door de vijf hoogleraren en voorts door Ds D. Deddens te Mariëberg en Ds W. de Graaf te Giessendam. Na afloop van de samenkomsten zal de bekende organist Klaas J. Mulder op het kerkorgel van de Nieuwe Kerk een populair orgelconcert geven waarbij ook een aantal nummers samenzang zijn opgenomen. Dit populair orgelconcert is van 5 tot 6 uur n.m.

Broeders en zusters die het voornemen hebben de samenkomsten op de a.s. Schooldag bij te wonen worden dringend verzocht kaarten aan te vragen. De commissie wil gaarne weten hoeveel broeders en zusters er ongeveer komen zullen. Daarom verzoekt zij met nadruk de kaarten DIRECT aan te vragen op het bekende adres: Broederweg 15, dan kan ze tijdig maatregelen treffen U te ontvangen. We spreken dus goed af, U wacht daarmee niet tot de laatste dag, maar U vraagt nu aan.

De commissie.

God schonk ons een dochter

JEANNETTE CHRISTINE PAULINE

P. J. Nieuwland

J. A. Nieuwland-Koole

Bilthoven, 16 aug. 1960

St. Hubertuslaan 13.

Regelprijs 20 cent per m.M.

Bij contract reductie.

ADVERTENTIE-TARIEF:

FAMILIEBERICHTEN:

Regelprijs 15 cent per m.M.

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. jr. Studenten abonnement f 6.- per jaar.

Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij